עלים
עלון שבועי משלחן מערכת מכון עלה זית

שנה שביעית: גליון ז | שבת קודש פרשת וירא | כ' חשון ה'תשפ"ז

עלה שאלה

מילת בן הנולד לישראל ונכרית

ע"פ שו"ת תפארת צבי - יזרה דעה, מאת הגאון רבי צבי הירש גראדזענסקי זצ"ל, אב"ד אמאהא נעבראסקא,
היוצא לאור לראשונה מכתב יד קדשו ע"י הרב מאיר זקשלג שליט"א

וימל אברהם את יצחק בנו בן שמנת ימים כאשר צוה אתו אלהים (כא, ד).

שאלה שנתעוררה בניו אורלינס ונפשטה באמאהא *שאלת מילת בן הנולד מישראל ונכרית נתעוררה בערי אמעריקא עוד בשנת תרכ"ה, כששאל עליה הרב יששכר בער אילאווי זצ"ל מניו אורלינס, ובעקבותיה נתחלפו מכתבים בין הגאון רבי צבי הירש קאלישר זצ"ל, שכתב שמצוה למול אותו, ובין הגאון רבי עזריאל הילדסהיימר זצ"ל, שהכריע שאין למול אותו ללא גיור; והדברים נדפסו בשו"ת רבי עזריאל (חלק א, יו"ד סימנים רכט-רל).*

כעבור שנות דור באה שאלה זו גם לפני הגאון מאמאהא. בתשובתו הוא מקיף הסוגיא מכל צדדיה, ואנו מציגים כאן רק את המו"מ בדברי הרמב"ם ואת מסקנתו לדינא. בעל ראשון לציון למד מדברי הרמב"ם (פרק ג מהלכות מילה הלכה ז) דהיכא שהנכרי מאמין במצות מילה מותר למול אותו אע"פ שאינו עושה לשם גירות, והגאון מאמאהא זצ"ל חולק עליו בביאור דברי הרמב"ם:

מדברי הרמב"ם אין ראיה [להלכה שמותר למול לשם מצוה שלא במקום גירות], משום די"ל דהרמב"ם לשיטתו שכתב (פרק י מהלכות מלכים הלכה ז) המילה נצטוה בה אברהם וזרעו בלבד, שנאמר אתה וזרעך וכו' אמרו חכמים שבני קטורה שהם זרעו של אברהם שבא אחר ישמעאל ויצחק חייבין במילה, והואיל ונתערבו היום בני ישמעאל בבני קטורה יתחייבו הכל במילה בשמיני ואין נהרגין עליה, עכ"ל. א"כ לפי דבריו נתחייבו היום כל הגוים במילה מספק שמא מבני קטורה הם, וא"כ איכא מצוה למולם אם כוונתו לשם מצוה. אבל אנן לא קיימא לן בזה כהרמב"ם אלא כרש"י (סנהדרין נט, ב ד"ה לרבות בני קטורה) דבני קטורה לא נתחייבו במילה רק אלה ששה שנולדו לו בחייו לבדן ולא זרעם, והכי מוכח כמה סוגיות כרש"י כמו שכתב השאגת אריה (סימן מט). וגם אם תמצא לומר דנתחייבו גם כן זרעם, מ"מ הסברא איפכא דלאחר שבלבל סנחריב מלך אשור את כל האומות כמו שאמרו בברכות (כח, א), מעתה הכל פטורין מן המילה, וכבר תמה השאגת אריה (שם ד"ה ועוד אני תמה) בזה על הרמב"ם משום דכל דפריש מרובא פריש (ברכות שם).

ומה שכתב בנודע ביהודה (תניינא אבה"ע סימן מב, מהגאון רבי שמואל לנדא זצ"ל) לתרץ משום דהא דאזלינן בתר רובא היינו דוקא בישראל, אבל לא לגבי בני נח, ולכן גבי יהודה גר עמוני שנתגיירו אזלינן בתר רובא ומותרים לישא בת ישראל, דכיון דכבר נתגיירו יש להם כל דין ישראל משא"כ לענין חיוב מילה ועיי"ש, כבר דחיתי תירוץ זה בספרי מילי דברכות (בברכות שם ד"ה שם בגמ' בו ביום) דאף דלאחר שנתגיירו יש להן דין ישראל היינו דוקא לשאר דברים, אבל לענין לישא אשה ישראלית דאיסורו בא לו מכח איסור עמוני דמעיקרא, ועל זה גופא אנו דנין אם הוא עמוני או לא, דאם הוא עמוני א"כ ממילא הוא בכלל לא יבא בקהל ה' ונשאר הוא בן נח כמקדם, ואפילו הכי אזלינן בתר רובא.

[**הערת המערכת:** להבין עומק כוונת המחבר בזה, יעויין במש"כ הרב הלל שמעון שימאנאוויטש בעלים שנה א (גליון ד), מו"מ בין הג"ר אליהו ברוך פינקל זצ"ל ויבלחט"א הג"ר אברהם יהושע סולוביציק שליט"א. שם הביא שהג"ר משה שמואל שפירא זצ"ל דקדק מלשון הרמב"ם (פרק יב מהלכות איסורי ביאה הלכה יז) שפסולי קהל כגון עמוני ומצרי הם מצד שיור בדין גירות שלא חל לענין היתר קהל. כלשון הרמב"ם "שהאומות האלו כשיתגייר אחד מהן הרי הוא כישראל לכל דבר אלא לענין ביאה בקהל".]

אלא נראה דטעמא דהרמב"ם דסבירא ליה כמו שכתב בשיטה מקובצת בפרק קמא דבבא מציעא (ו, ב ד"ה קפץ אחד) דאף דאמרינן כל דפריש מרובא פריש, מ"מ מידי ספיקא לא נפקא אלא שהתורה התירה ספק זה באיסורין משום אחרי רבים להטות. וכן לענין פסולי קהל אמרינן בקהל ודאי לא יבוא אבל בקהל ספק יבוא כמו גבי ממזר (קידושין עג, א) כמו שכתב בשער המלך (פרק טו מהלכות איסורי ביאה דין כא) וכו'. וזה שייך דוקא לענין יוחסין, משא"כ גבי מצות עשה דמילה, דאף אי תימא כל דפריש מרובא פריש מ"מ מידי ספיקא לא נפקא שמא מבני קטורה הוא, וחייב במילה מספק. ולכן כתב הרמב"ם דאין נהרגין עליה מספק. ואע"ג דסבירא ליה להרמב"ם דכל ספק מן התורה לקולא, היינו דוקא באיסור לאו, אבל במצות עשה לחומרא מן התורה כמו שכתב החות דעת בדיני ספק ספיקא [בקונטרס בית הספק שאחר יו"ד (סימן קי ד"ה והנה)] ושאר אחרונים.

הכרעה למעשה לענין עמא ריקא *לאחר דיון ארוך מסיק הגאון מאמאהא זצ"ל:*

מלשון השו"ע ביו"ד (סימן רסו סעיף יג) דכתב ישראל שנולד לו בן מעובדת כוכבים אין מלין אותו בשבת, משמע הא בחול שריא למול אותו ואין איסור בדבר, וגם רמ"א לא הגיה עליו לומר דיש אוסרין גם בחול כמו שדרכו בכל מקום וכו'. ואפשר לומר [דאף שנכרי בעלמא אסור למולו] דשאני התם דכיון דאביו ישראל אע"פ שחטא ישראל הוא (סנהדרין מד, א) ויש תקוה שיחזור בתשובה ויגייר את בנו להכניסו בדת ישראל, ומילה זו הוי התחלה דגיירות שאחר כך, ולהכי שרי לישראל למול אותו. וגם אפשר דגם מצוה איכא, דזו התחלתא דגיירות, וקיימא לן (כתובות יא, א; טושו"ע המשך בעמוד 2

רבי ישששכר בער אילאווי זצ"ל", תלמיד החתם סופר, מגדולי הלוחמים בתנועת הריפורם באמעריקא. כיהן ברבנות בניו יורק, פילדלפיה, בולטימור וסנט לואיס, ובשנות מלחמת האזרחים בקהילת שערי חסד בניו אורלינס, שבה שאל את השאלה הנדונה כאן. נפטר בסינסינטי בתמוז תרל"א.

הזמנים לעיר לייקוואוד יצ"ו, נערכו ע"י הרב משה ברוך קופמאן שליט"א

ערב שבת		ליל שבת		יום השבת		מוצאי שבת	
מנחה גדולה (גר"א)	1:11	חצי שעה קודם שקיעה	5:26	סו"ז קר"ש מג"א (לפי ע"ב דקות שוות)	9:21/(9:26)	שקיעת החמה	5:55
ט' שעות (להתחלת סעודה)	3:18	**הדלקת נרות (18 דקות)**	5:38	סוף זמן קר"ש לדעת הגר"א והגר"ז	10:02	זמן כוכבים קטנים רצופים (8.5 מעלות)	6:37
מנחה קטנה (לאיסור מלאכה)	3:44	שקיעת החמה (צריך להחמיר ב' דקות)	5:56	סו"ז תפילה מג"א (לפי האופק)/וגר"א וגר"ז	10:27/10:55	ע"ב דקות	7:08
פלג המנחה (גר"א ולבוש)	4:50	זמן ג' כוכבים (לקר"ש)	6:34	חצות (סעודת שבת להב"ח)	12:40	צאה"כ ר"ת לחשבון 16 מעלות	7:17
פלג המנחה (מג"א כפי האופק)	5:15	מזל מאדים (למאן דחש ליה)	6:40-7:40	מנחה גדולה	1:11	אכטיל (צ' דקות שוות)	7:26

קול עלה

מעשה אבות סימן לבנים

בגליון לפרשת לך לך כתב הרב צבי פינקלשטיין ליקוט נפלא על מעשה אבות סימן לבנים. ורציתי להוסיף, דהנה ענין גדולת יוסף במצרים יש בו דמיון רב לסיפור של מרדכי במגילת אסתר [ואף שמו צפנת פענח, פירושו מגלה ההסתר], והנני מביא כמה דוגמאות: שניהם רכבו על הסוס/מרכבה בתוך העיר, לשניהם ניתנה טבעת המלך, ושניהם נעשו משנה למלך. שניהם היו בזמן גלות, ושניהם יצאו לבא אל המלך בעת צרתם, יוסף מבית הכלא, ומרדכי משקו ואפרו.

וכן מצאתי בספר קדושת לוי לפרשת וישב, שיוסף במצרים היה מעשה אבות לנס של מרדכי, והצלת דינה בשכם ע"י שמעון ולוי היה מעשה אבות לנס חנוכה שגזרו על בתולה שתבעל, ונצחו רבים ביד מעטים. ובקרובץ לפורים (ברך עלינו) מבואר ג"כ שהמסירות נפש של יוסף עמדה לזכות אסתר בעת צרתה.

ולסיום אכתב מה ששמעתי פעם מהאדמו"ר מנאוואמינסק זצ"ל ששמע מידידו בשם מרן רה"י הג"ר אהרן קוטלר זצ"ל, שאברהם ביקש משרה "למען ייטב לי בעבורך" (בראשית יב, יג), ופירש רש"י שיתנו לי מתנות, וצ"ע למה הוצרך אברהם מתנות. אלא שרצה שיתקיים בו הענין של מעשה אבות לקיים בבניו "ואחרי כן יצאו ברכוש גדול" (בראשית טו, יד).

יישר כחכם, יצחק שניאור אסטרייכר

***

מעשה אבות לגאולה

במה שידידי הגר"צ פינקלשטיין שליט"א הביא כמה וכמה מקורות בתורה שלמדים מהם מעשה אבות סימן לבנים, יש לציין למש"כ החפץ חיים (החדש, פרשת לך לך; והובא בקיצור בחפץ חיים עה"ת בראשית כא, א) על הפסוק "ויצא מלך סדום לקראתו וגו' אל עמק שוה הוא עמק המלך" (בראשית יד, יז), דפירש רש"י "עמק שהושוו שם כל האומות והמליכו את אברהם עליהם לנשיא אלקים ולקציך". ואמר ע"ז החפץ חיים, שהוא מעשה אבות סימן לבנים.

אברהם אבינו הושלך לכבשן האש ונכלא בבית האסורים (רמב"ן בראשית יא, כח) וסבל רדיפות והגליות, ובסופו של דבר "קצצו לו ארזים ועשו לו בימה גדולה והושיבו אותו למעלה ממנה והיו מקלסין לפניו ואומרים 'שמענו אדני נשיא אלקים אתה בתוכנו' (בראשית כג, ו), מלך אתה עלינו נשיא את עלינו עליון את עלינו".

כן אירע גם ליצחק אבינו שהפלשתים רדפוהו וגרשוהו מארצם וסתמו בארותיו, ולבסוף באו להשלים אתו באמרם "ראו ראינו כי היה ה' עמך" (בראשית כו, כח).

אף יעקב אבינו סבל צרת עשו וצרת לבן צרת דינה צרת יוסף, והעיד בעצמו "מעט ורעים היו ימי שני חיי" (בראשית מז, ט), ולבסוף "ויחי יעקב בארץ מצרים שבע עשרה שנה" (בראשית מז, כח) חיים טובים מעין עוה"ב, והעלה עליו הכתוב כאילו כל ימיו היה בטובה (תנא דבי אליהו רבה פרק ה).

וסימן לבנים, גם עם ישראל לאחר מאות שנה גלות קשה ומרה במצרים יצאו ביד רמה ובאו אל המנוחה ואל הנחלה, וכימי צאתנו מארץ מצרים נראה נפלאות בגאולה העתידה שתבא במהרה.

וכשם שמעשה אבות סימן לבנים לכללות העם, כך הם סימן לכל יחיד ויחיד בכל מאורעותיו לבל יאמר נואש אלא יתחזק בבטחון ויקוה לטוב, שעל כן קוראים בראש השנה בפרשת "וה' פקד את שרה" (בראשית כא, א), לומר לך שכשם ששרה היתה עקרה תשעים שנה עם כל זאת נפקדה וכל חייה השתנו לטובה ולשמחה, כך איתנים אנו באמונתנו שתכלה שנה וקללותיה ומעתה תחל שנה וברכותיה.

בידידות, יהודה אריה גראנט

***

הנהגת הגר"מ פיינשטיין זצ"ל במצות תפילין, ובענין מעשה אבות סימן לבנים

א] בגליון לך לך 'עלה תמונה' נדפסה תמונתו של הג"ר משה פיינשטיין זצ"ל מתוך וידאו, והרב הלל שמעון שימאנאוויטש למד משם פנינים יקרים בטוב טעם ודעת, כדרכו בקודש.

וכבר מרגלא בפומא דאינשי "תמונה אחת שוה אלף תיבות", ואף אני אענה חלקי על הילכתא גבירתא שיש ללמוד מתמונה זו גופא, לקיים והיו עיניך רואות את מוריך.

ובענין נשיקת השל הראש יש לציין להמובא בספר שמחת משה שיצא לאחרונה ובו פסקים של הגר"מ, שהגר"ח קניבסקי זצ"ל כתב לו שאלו המקפידים כשיטת הגר"א לא לנשק הציצית והתפילין באמצע קר"ש מטעם הפסק כמו שהקפיד החזון איש, יש להם להקפיד גם פה, וכן הגרי"ש אלישיב זצ"ל לא היה מנשק התפילין.

ומביא דבר מעניין, עדות מאת הגר"ח פאדווה זצ"ל גאב"ד לונדון, שבשעת מלחמת העולם הראשונה פרסמו גאוני פולין הג"ר מאיר אריק זצ"ל והגאון מבראד קול קורא עם כמה הוראות לחיזוק הדת, ואחד מהדברים הוא שלא לנשק התפילין של ראש לפני הנחתן משום הפסק.

ב] בענין מעשה אבות סימן לבנים, ראיתי הרשימה הגדולה שהביא הרב צבי פינקלשטיין שליט"א על מאורעות של האבות שהיו סימן לבניהם, והנני לצרף דוגמא נוספת. ידוע הקשר בין מלכות אסתר המלכה לשרה אמנו, שגם היא נחשבת כשרה ואשת מלך [עי' רש"י (בראשית יז, טו) "כי שרה שמה" - עכשיו שרה על כל העולם, ורש"י (בראשית יד, יז) "עמק המלך" - שהמליכו אברהם עליהם, ובגמ' (בבא קמא צז, ב) מטבע של אברהם אבינו זקן וזקנה מצד אחד].

ובמדרש אסתר רבה (א, ח), כשרצה ר' עקיבא לעורר התלמידים שהתחילו לנמנם שאלם מה זכתה אסתר למלוך על קכ"ז מדינות, אלא משום שרה שחיתה קכ"ז שנים וכו'. ובענף יוסף כתב שאסתר היתה זקנה כבת ע' או פ' שנים, ונתקיים אצלה דוגמת שרה "אחרי בלתי היתה לי עדנה", ובת ק' כבת כ', וזהו מעשה אבות [אימהות] סימן לבנים.

ויש להוסיף ד' דברים: **א.** שתיהן נלקחו לבית המלכות מחמת יפיין בעל כרחן. **ב.** שתיהן הסתירו מי הן, "אמרי נא אחותי את" (בראשית יב, יג) כבקשת אברהם, "אין אסתר מגדת מולדתה ואת עמה כאשר צוה עליה מרדכי" (אסתר ב, כ). **ג.** "ולאברם היטיב בעבורה" (בראשית יב, טז), ובאסתר כתיב "ויעש המלך משתה גדול וגו' את משתה אסתר וגו' ויתן משאת כיד המלך" (אסתר ב, יח). **ד.** "כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה" (בראשית כא, יב), וברש"י מלמד שהיה אברהם טפל לשרה בנביאות, ובאסתר כתיב "לך כנוס את כל היהודים וגו' וצומו עלי וגו'. ויעבר מרדכי ויעש ככל אשר צותה עליו אסתר" (אסתר ד, טז-יז).

ביקרא דאורייתא, משה אונגר

המשך מעמוד 1 יו"ד סימן רסח סעיף ז) דהאב יכול לגייר אותו כשהוא קטן דזכין לאדם שלא בפניו, ואף דקיימא לן דיכול למחות משיגדיל (גמ' שם; טושו"ע שם), מ"מ כל זמן שלא מיחה הרי הוא בחזקת ישראל. ועוד דהא דעת בעל הלכות גדולות (סימן ח - הלכות מילה, וכפי שהוכיח החתם סופר שם ד"ה ואען ואומר) דבהביאו אבותיו להתגייר אינו יכול למחות, ועיין בחתם סופר (שו"ת יו"ד סימן רנג ד"ה גלל זה).

אמנם כל זה בזמן שהיו רוב ישראל חרדים ומקיימים כל מצוות ה' כנער כזקן, אבל לא כן בזמן הזה ובפרט במדינת אמעריקא אשר כמעט רובא דרובא הם מחללי שבת בפרהסיא ואוכלי טריפות ואינם שומרים מצוות התורה כלל רק שרוצים להיות שם ישראל עליהם ותו לא מידי, וא"כ האב זה של בן הנכרית הוא מסתמא כאחד מהם מחלל שבת ויו"ט בפרהסיא וגם אוכל טריפות אחרי אשר אשתו היא נכרית, וא"כ בודאי אין תקוה שיהיה ברצונו לגייר את בנו באופן שיהיה בנו שומר דת בכל פרטיו, יותר מכל נערי בני ישראל שבדורו, ואין בחפצו במילה זו רק לכסות עינים להיות שם ישראל נקרא עליו להסיר חרפתו מעליו ותו לא מידי, וגם כדי להטעות לאינשי לומר שישראל כשר ומהול הוא כדי שישא בת ישראל, וגם הילד עצמו אין תקוה שלא יצא אחר כך לתרבות רעה כיון שאמו נכרית. ועיין ט"ז וש"ך ביו"ד (סימן רסו, הט"ז בס"ק י והש"ך בס"ק טז) דאפילו כשאמו מומרית חיישינן, כל שכן באמו נכרית ממש וגם אביו מומר דקרוב לודאי שיצא לתרבות רעה, ועכ"פ לא יהיה עדיף מכל נערי בני ישראל בדור החדש הזה, שיהיה מחלל שבת בפרהסיא ואוכל נבילות וטריפות כמותם, ואין כוונת אביו בזה רק שעל ידי מילה יקרא שם ישראל עליו בעיני אנשים, לכן בודאי יותר טוב שלא ימולו אותו ויהיה ערל שלא יבא לישא בת ישראל.

חיוב חינוך בבן גדול

הרב יהודה ראטה, מכון עלה זית

ויתן אל הנער וימהר לעשות אותו (יח, ז). ופירש"י, זה ישמעאל, לחנכו במצות.

שורש חיוב חינוך בכמה מקומות בש"ס (כגון ברכות טו, ב; כ, ב) מבואר שיש מצוה על האב לחנך בניו לקיום המצות. מסתימת הפוסקים מבואר שעיקר מצות חינוך היא מדרבנן [ובטורי אבן (חגיגה ו, א) כתב שהיא תקנה קדומה וכבר נהגה בזמן שמואל, עיי"ש]. אולם דעת החיי אדם (כלל סו סעיף א) והחת"ס (שו"ת או"ח סימן פג) שהיא מדברי קבלה, ונלמד מהפסוק "חנוך לנער על פי דרכו" (משלי כב, ו), ויש לשיטתם סמך מדברי הראשונים. ונפ"מ לשאלת האחרונים אם קטן יכול להוציא אחרים בקריאת התורה וקריאת מגילה.

חידוש מצינו בדברי המשך חכמה (בראשית יח, יט), שלמד מצות חינוך ממה שנאמר על אברהם "כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו וגו'". ואין כוונתו שהיא מצוה מה"ת, אלא ששורש מצות חינוך מן התורה, שכך הוא רצון ה' כדמצינו באברהם. וכן כתב הגר"ר אשר וויים (מנחת אשר סימן לב) שעיקר מצות חינוך מה"ת אלא שהפרטים מדרבנן.

חיוב חינוך כשהגדיל והנה מבואר בגמרא (נזיר כט, ב) שהאב מדיר את בנו בנזיר עד שיגיע לעונת נדרים, כדי לחנכו במצות, וכיון דנפק מרשותיה תו לא מיחייב. והרא"ש שם ביאר שכל מצוה שהבן מחויב בה בעצמו אין אביו מחויב לחנכו בה. ומבואר שאין חיוב חינוך אלא לקטן שאינו מחויב במצות בעצמו. וכן מוכח במדרש (בראשית רבה סג, י) על הפסוק "ויגדלו הנערים" וז"ל, א"ר אלעזר, צריך אדם להטפל בבנו עד י"ג שנה, מכאן ואילך צריך שיאמר ברוך שפטרני מענשו של זה, ע"כ. והוא מקור ברכת ברוך שפטרני שהביא הרמ"א (או"ח סימן רכה סעיף ב). ובמג"א (שם ס"ק ה) פירש שעד עכשיו נענש האב כשחטא הבן בשביל שלא חינכו. ובמשנ"ב (ס"ק ז) כתב שמכאן ואילך אין על האב ענין חינוך, אלא מצות תוכחה. הרי דנקטו שאין חיוב חינוך בגדול. וכן כתב בביאור הלכה (סימן לז), וכן סתימת כל הפוסקים.

הרב אברהם פאללאק ז"ל מהערמאנשטאדט. זכה לתורה וגדולה במקום אחד, התכתב בדברי תורה עם גדולי רבני הונגריה בדורו, ועשרות תשובות בספריהם נכתבו אליו.

אלא שנחלקו האחרונים [ראה רעק"א ופמ"ג (סימן לז סעיף ג) ומה שדנו האחרונים בדבריהם] בבן י"ג שנים שלא הביא ב' שערות, האם פקע חיוב חינוך. ומ"מ כו"ע מודו שאין חיוב חינוך בגדול שהביא ב' שערות.

אולם מכמה מקורות מבואר שיש מצות חינוך גם לבנו שהגדיל. דאיתא בגמרא (קידושין ל, א), אמר רבא לר' נתן בר אמי, אדידך ידך על צואריה דבריך, משיתסר ועד עשרין ותרתין, ואמרי לה מתמני סרי עד עשרין וארבע. כתנאי, חנוך לנער על פי דרכו, רבי יהודה ורבי נחמיה וכו', ע"כ. ופירש רש"י וז"ל, בשעה שעוד ידך תקיפה עליו הוי זהיר ללמדו תוכחות, שפחות מט"ז אין בו דעת לקבל, ויותר מכ"ב יש לחוש שלא יבעט, עכ"ל. וכן פסק בשו"ע הרב (ת"ת פרק א סעיף ו), שמוטל על האב מדברי קבלה לכוף את בנו לעסוק בתורה ולהדריכו בדרך מוסר ויראת שמים בעוד ידו תקיפה עליו, עד שיהא בן כ"ד.

וכן מבואר ממה שאסור להכות את בנו הגדול אפילו כדי לחנכו, משום לפני עור, דחיישינן שמא יבעט באביו (מו"ק יז, א). ובפירוש מהו בנו הגדול נחלקו הפוסקים אם הוא בן כ"ד שנים, או שתלוי בטבע של בנו ואפילו פחות מי"ג שנים [עיין בזה בריטב"א (מו"ק יז, א), בבית יוסף (יו"ד סימן שלד), וברמ"א (שם סימן רמ סעיף כ)]. אבל לכו"ע הכוונה גם על הגדול יותר מבן י"ג. ולכאורה מוכח שיש חיוב חינוך גם בגדול, דאל"כ איזה היתר יש להכות את בנו.

ואולי י"ל שהכוונה למצות תוכחה, שיש מצוה להוכיח אנשי ביתו (שבת נד, ב) וכמו שכתב המשנ"ב (סימן רכה ס"ק ז) לענין ברוך שפטרני. ואף שמותר להכותו י"ל שאין זה מדין חינוך אלא מדין תוכחה, כמבואר ברש"י (ב"ק כח, א) שלהפריש חבירו מאיסור יכול אף להכותו ונפסק בשו"ע ורמ"א (חו"מ סימן תכא סעיף יג). אולם אין זה מספיק, שהרי מותר להכות בנו גם להדריכו במצות ולא רק לאפרושיה מאיסורא. הרי שיש גם מצות חינוך בבנו הגדול ולא רק מצות תוכחה.

חיוב לקנות תפילין כשהגדיל והנה איתא בגמרא (ערכין ב, ב; סוכה מב, א), קטן היודע לשמור תפילין אביו לוקח לו תפילין. ופירש העיטור (הלכות תפילין א, ז) דהאי קטן דוקא בן י"ג שנה ויום אחד, והביאו הרמ"א (או"ח סימן לז סעיף ג) וכתב שכן נהגו. והקשה הפמ"ג (א"א ס"ק ד), אם הוא בן י"ג איזה חיוב מוטל על אביו, הלא איש בפני עצמו הוא. ותירץ דמיירי שלא הביא ב' שערות, שאף שהוא חייב במצות מחמת חזקה דרבא, מ"מ לא פקעה מאביו מצות חינוך.

ומצאתי שהרב אברהם פאללאק מהערמאנשטאדט שאל את זקני הג"ר יואל צבי ראטה זצ"ל (בית היוצר סימן ג - הרב הנ"ל שלח שאלתו גם לבעל שו"ת יד יצחק, ראה שם סימן קעא) בענין זה. וראיתי שבתוך דבריו דחה זקני - וכן דחה הביאור הלכה (שם ד"ה וי"א) - את דברי הפרי מגדים הנ"ל. דודאי לענין חינוך שהוא דרבנן אפשר לסמוך על חזקה דרבא. והוסיף בבית היוצר שגם אי נימא דספיקא הוא, הרי יש לאב חזקת ממון, ודחק ליישב את דעת העיטור.

ובביאור הלכה כתב, שהפמ"ג לא ראה את דברי העיטור בפנים, שבימיו עדיין לא נדפס, והמעיין בדברי העיטור יראה שדעתו שאין חיוב לחנך קטנים בתפילין, אלא שמ"מ צריך לקנות לבנו תפילין לאחר שנתגדל. וצ"ע הטעם בחיוב זה.

והגר"ח קניבסקי (תפלה של ראש על מסכת תפילין אות ד) כתב ליישב, שיש חילוק בין דברים שאין ביד הבן לעשות בעצמו, כגון לקנות תפילין ביום שהגדיל, שאז חייבו חכמים את אביו, כמו שחייב להשיאו אשה בן י"ח [וכעי"ז במנ"ח (מצוה ב) שכל חיובי האב על הבן הם גם לבנו הגדול]. ובדברות משה (שבת סימן כו הערה פב; וראה אגר"מ או"ח ח"ו סימן ט) כתב בדרך אחרת, שפשוט שחיוב חינוך לבנו קיים גם כשהגדיל, כמפורש בקידושין. ומה שמברכים 'ברוך שפטרני', היינו שקודם בר מצוה, החינוך הוא גם מצד מצוה שבין אדם לחברו, שאם לא חינכו הרי הורגל בחטא, ואין מתכפר לאב אלא בפיוס הבן, ואף מחילתו מחילה בטעות. אולם אחר בר מצוה אינו אלא בין אדם למקום, ומתכפר בתשובה. ובשו"ת לבושי מרדכי (או"ח סימן לז) כתב, שחייב בחינוך אף לאחר בר מצוה, אלא שעד י"ג מייסרו ביסורים של אהבה, ומכאן ואילך אסור להכותו, ולכן מברכים ברוך שפטרני 'מעונשו' שלזה דהיינו שפטור מלהעניש את בנו.

חיוב חינוך לכל מי שתחת רשותו והנראה בכל זה, דתנן (ידים ד, ז), אומרים צדוקים, קובלין אנו עליכם פרושים, מה אם שורי וחמורי שאיני חייב בהם מצות הרי אני חייב בנזקן, עבדי ואמתי שאני חייב בהם מצות אינו דין שאהא חייב בנזקן, ע"כ. ובפירוש הרא"ש שם כתב, ש"חייב בהם מצות" היינו להדריכן שיקיימו המצות. ומבואר שמוטל על האדון לחנך עבדיו. ונראה ללמוד מזה שהאדם חייב לחנך כל האנשים הנמצאים תחת רשותו.

וכן מצינו (גיטין נב, א) שהאפוטרופוס חייב לקנות ממעות היתומים חפצי מצוה הנצרכים להם, ונפסק להלכה בטושו"ע (חו"מ סימן רצ סעיף טו; וראה חק יעקב סימן תלד ס"ק טו). וכתבו הפוסקים שמזה נלמד שחינוכם של היתומים מוטל על האפוטרופוס. וכן נקטו הפוסקים (ראה כף החיים סימן שמג) שאם מת האב חייבת האם בחינוך, אף לדעות שבעלמא אין חיוב חינוך על האם.

ומצאתי כן מפורש ברד"ק (בראשית יח, יט), שכתב על הפסוק "כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו", שהוסיף הכתוב "ואת ביתו" שאינם בניו, "להודיע כי חייב אדם להדריך בני ביתו אע"פ שאינם בניו בדרך ישרה ולהכריחם בזה אחר שהם בני ביתו ומשרתיו".

וכן כתב הרמב"ם (סוף הלכות סוטה), והובא בטוש"ע (אבה"ע סימן קעח סעיף כא), וז"ל, כל מי שאינו מקפיד על אשתו ועל בניו ובני ביתו מפני שהן קלים ומזהירם ופוקד דרכיהם תמיד עד שידע שהם שלמים מכל חטא ועון, הרי זה חוטא, שנאמר "ופקדת נוך ולא תחטא", עכ"ל.

חינוך בנו הגדול מדין בני ביתו וא"כ י"ל דודאי עיקר חיוב חינוך אינו אלא בקטנים, וכמבואר בהרבה מקומות כמו שהבאנו. אלא שגם אחר שהגדיל, כל עוד שהוא ברשותו, מוטל על האב להדריכו, מחמת האחריות שיש לאדם על האנשים שהם תחת רשותו.

והנה ראיתי בפירוש נובלות חכמה על המשך חכמה (בתרגום האנגלי מהרב אברהם וגנר, מהדורת עלה זית עמ' 279), שהקשה על המשך חכמה שאין מקור בפסוק שיש חיוב חינוך דוקא על בניו הקטנים. אבל לדברינו מיושב, שודאי יש חיוב חינוך גם על בניו הגדולים, מחמת שהם בני ביתו. ולפי זה מובן מה שמותר להכותם מדין חינוך. וכן מובנת דעת העיטור, שאף בבנו שהגדיל אביו לוקח לו תפילין. וזהו שכתב רש"י (קידושין ל, א), "בשעה שעוד ידך תקיפה עליו הוי זהיר ללמדו תוכחות", שכל עוד שהוא ברשותו עליו לחנכו.

עלה חכמה

Beyond Perfection

Based on Meshech Chochmah on Bereishis, translated and elucidated with in-depth annotation by Rabbi Avrohom Wagner shlita

ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה (כב, יד).

Shem called it Shaleim... Avraham called it Yireh... Hashem said, 'I will not exclude either name; I will blend them and call it Yerushalayim.' (Midrash)

Shem lived in the generation of the Flood, during which "*All had perverted their ways*" (6:12) and "*The land was filled with theft*" (6:13). To rectify his generation's corruptness, he engaged in the constant kindness of feeding the creatures in the *teivah*. Shem focused on the improvement of character traits. This is the meaning of the name Shaleim, "complete": all humankind forms a single whole person, each individual a limb of the greater "man." Each is needed by every other, and together they bear responsibility for the perpetuation of humanity. This is achieved by refining their character traits, so that none is overly self-absorbed and all can work together toward a common goal.

Avraham, by contrast, focused more on correcting people's ideals. He immersed himself in wisdom, examined the ways of idol-worshippers and debated them (*Tanna D'vei Eliyahu Zuta* ch. 25). With his own intellect he determined that One G-d created and oversees everything, and that He did not hand over His Providence to the constellations, as the Tzabah nation among whom Avraham was raised believed (see *Moreh Nevuchim* 3:29).

Yerushalayim is established upon both principles: purifying the ideals, based in the mind, and beautifying the traits, which are primarily in the heart. *Chazal* (*Berachos* 8a) teach: "One should always enter two doorways and then pray." These two doorways refer to the mind and the heart; before praying, one must ensure that both his ideals and his traits are entirely focused on Hashem. Yerushalayim, which combines both qualities, is indeed "*The crown of beauty, joy of all the land*" (*Eichah* 2:15) and "*there the tribes ascended... to give thanks to the Name of Hashem*" (*Tehillim* 122:4).

* * *

וישב אברהם אל נעריו (כב, יט).

Where was Yitzchak? Avraham sent him to Shem to learn Torah. This can be compared to a woman who became wealthy through her spindle. She said, 'Because I became wealthy through this spindle, I will always keep it close.' So too, Avraham said, 'All that I have achieved is only through my engagement in Torah and mitzvos; I do not wish these to ever leave my offspring.' (Bereishis Rabbah 56:20)

The Torah subdues the evil inclination and raises the Jew who studies it to the highest possible level of perfection.

Chazal teach (*Berachos* 5a) that recalling the day of death subdues the evil inclination more effectively than Torah study does. If so, a dying person, whose inclination is already weakened, seems to have no need for it. This is untrue, since the purpose of Torah is to elevate Yidden, even when the evil inclination is gone. This is why *Chazal* said (*Shabbos* 83b): "A person should never refrain from studying Torah, even at the time of his death."

The level of perfection differs between one who is commanded to study Torah and one who is not. In subduing the evil inclination, the two are nearly equal; thus *Chazal* said (*Bava Kamma* 38a) that a non-Jew who studies Torah is like a *kohen gadol*, who enters the Holy of Holies to atone. But closeness to Hashem is attainable only by one who is commanded to study Torah and does so.

By passing the test of the *Akeidah*, Avraham and Yitzchak eradicated all of their negative traits. They had reached the pinnacle of man's achievement in this area; they had vanquished their evil inclinations. Yet, they did not abandon the Torah, because it was beloved to them.

Since they had not been commanded to study Torah, they could not attain the close connection to Hashem through Torah study. Still, they did not abandon their beloved Torah. Just as the woman no longer needed her spindle yet kept it close out of appreciation for what she had achieved through it, so too Avraham and Yitzchak no longer "needed" Torah study to further their spiritual development, yet it was so dear to them, because of the levels to which it had brought them, that they remained devoted to it.

הרב אהרן צבי איזנברג | הרב יצחק יוסף ספרקה | הרב יהודה פרידמן | הרב צבי אלימלך גרינהויז | הרב אליהו אזבנד/ הבה"ח אברהם טשאפף | הרב ישכר דוב פראנד | הרב שמואל יעקב זפרן | הרב אליעזר גורדון